

Mi legyen a katalógusokkal?

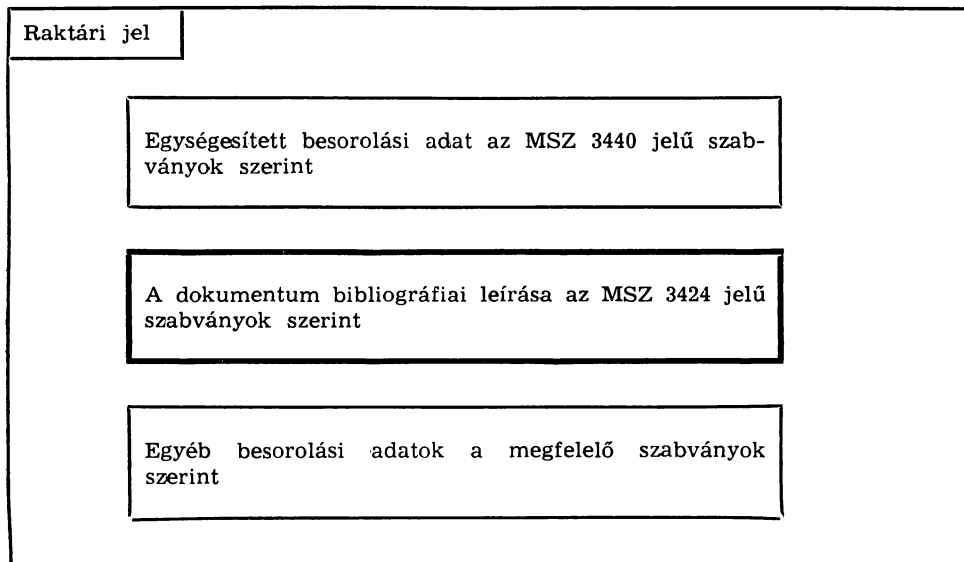
II.

AZ ÚJ FOGALMAK

Az előző cikkben (*Könyvtáros*, 1981/2. sz.) a katalogizálásban várható változásokról csak általánosságban esett szó, a továbbiakban viszont konkrétan foglalkozunk velük. Mivel a jövőben nemcsak dolgoznunk kell másképp, de meg is kell szoknunk, hogy másképp fejezzük ki magunkat, ezért új fogalmakat kell megismernünk, illetve a régieket kell másképp értelmeznünk. Kezdjük tehát terminológiai kérdésekkel.

A címléírás helyett napjainkban a *dokumentumleírás* kifejezést használjuk, mivel ez pontosabb: eddig sem csak a címet írtuk le. A dokumentumleírás jelenti magát a cselekvést és ennek eredményét is. Az eredménynek külön neve van: a *bibliográfiai* vagy *katalógustétel*, attól függően, hogy belőle bibliográfiát vagy katalógust szerkesztünk. A katalógustétel fizikailag katalóguscédulaként jelenik meg, olyan egység tehát, amelyből a katalógus épül.

Hogy milyen adatokat tartalmazhat egy katalógustétel, az ábra szemlélteti:

A dokumentumleírás (mint cselekvés) során először a dokumentumot azonosító adatokat kell leírni; ez az úgynevezett *bibliográfiai leírás*. Mivel a vele kapcsolatos fogalmak leírásával külön útmutató foglalkozik (*Kovács Ilona: A könyvek bibliográfiai leírása. Útmutató az MSZ 3424/1–78 tanulmányozásához*. Bp. OSZK–KMK, 1980. 54 l.), a részletekre nem térek ki. A bibliográfiai leírás vagy röviden *leírás* a katalógustétel törzse, amit ki kell még egészítenünk a katalógusban való elhelyezéshez és visszakereséshez szükséges ún. *besorolási adattal*.

A besorolási adatot vehetjük a leírásból (cím, személynév, testületi név, földrajzi név, azonosító szám stb.). Ha a leírásból vesszük, néha át kell alakítanunk. A leírásban ugyanis minden adat olyan formában szerepel, ahogyan a dokumentum hitelesnek minősített helyén (például a címodalón) található, s ez bizony sokféle lehet. Gondoljunk csak arra, mennyi változata lehet egy testület nevének vagy egy mű címének különböző kiadásai során, arról nem is beszélve, hogy egy-egy sze-

mélynevet kezdőbetűvel is szerepeltethetnek! Ha a besorolási adatot változatlanul vennénk át a leírásból, akkor a tételek a katalógus különböző helyére kerülnének, s egyazon szerző művei vagy egyetlen mű különböző kiadásai nem sorakoznának egymás után. A kiút: a besorolási adatok egységesítése. Az *egységesített besorolási adat* egy személy, testület vagy földrajzi hely nevét, egy mű címét mindig ugyanabban az alakban adja meg. Ezt az alakot az MSZ 3440 jelű szabványok határozzák meg.

Kötelező-e a leírásból vett besorolási adat egységesítése? Az előzőekből arra következtethetünk, hogy igen. Valóban, valamely személyt, földrajzi helyet és testületi nevet mindig ugyanazzal a névvel kell illetni, ha besorolási adatnak választjuk, és ez az egységesített név kell legyen.

A címet azonban nem mindig lesz kötelező egységesíteni; a most kidolgozás alatt álló alkalmazási szabvány rendelkezik majd arról, hogy milyen típusú katalógus és bibliográfia esetében kell, és melyiknél nem. Az egységesített címnek három fajtája van: az úgynevezett *eredeti cím*, az *átültetett cím* és a *megállapodásos cím*. Az eredeti címet azért nem teszik kötelezővé, mert egy közművelődési könyvtárban nem tekinthetjük másodlagosnak a nemzeti nyelvre fordított címet. Más a helyzet természetesen a nemzetközi cserében: ott csak az eredeti címnek lehet főszerepe.

A besorolási adat általában három elemből állhat:

vagy	Rendszó	egyéb elem	kiegészítő adat
	Rendszó	kiegészítő adat	egyéb elem

Legfontosabb része a *rendszo*. Ennek alapján helyezük el a katalógustételt a katalógusban, és ugyancsak ennek alapján keressük vissza. Előírás szabályozza, hogy a besorolási adatként leírt név vagy cím melyik eleme vagy elemeinek együttese a *rendszo*. (Nem véletlen, hogy többes számot is használtam, hiszen a *rendszo* nem szükségszerű egyetlen szó, hanem a besorolási adat elsődlegessé minősített része.) Az *egyéb elem* legtöbbször a név vagy a cím szerves része, a *kiegészítő adat* pedig csak utólag íródik hozzá, és az a feladata, hogy az azonos alakú adatokat egymástól megkülönböztesse, vagy más tudnivalót áruljon el róluk.

A *rendszo*t a következőképpen választhatjuk ki:

Személynévnel a *rendszo* általában a családnév (összetett névnel a nevek együttese), egyéb elem pedig az egyéni név. Uralkodói és vallási neveknél például az egyéni név a *rendszo*, míg a megkülönböztető sorszám egyéb elem. Például:

Rendszó	egyéb elem	kiegészítő adat
Szacsavay	Imre	(1854—1939)
Bajcsy-Zsilinszky	Endre	(politikus)
Rendszó	kiegészítő adat	egyéb elem
Kálmán	(Magyarország: király),	I., Könyves
János	(pápa),	XXIII.

Földrajzi nevek esetében a *rendszo* a név egésze (ha az egységesített név a rövidebb alak, akkor az), egyéb elem például a helységneve mellett a városrész neve, s kiegészítő adat lehet például az országnév mellett az államforma, vagy földrajzi név mellett a hely típusa. Például:

Rendszó	egyéb elem	kiegészítő adat
Budapest.	XIV. kerület	—
Franciaország	—	(királyság)
Zala	—	(megye)
Zala	—	(folyó)
Borsod-Abaúj-Zemplén	—	—
Egyesült Államok	—	—

Testületi névnél a név egésze, s ha ez összetett név, akkor a nevek együttese a rendszó. Nem egyenrangú testületeknél a főlérendelt név a rendszó, az alárendelt név az egyéb elem, a testület működési helye pedig kiegészítő adat. Például:

Rendszó	egyéb elem	kiegészítő adat
Országos Közegészségügyi Intézet	—	(Budapest)
Nemzetközi Számítástechnikai és Tájékoztató Központ	—	(Budapest)
Rendszó	kiegészítő adat	egyéb elem

Magyar Tudományos Akadémia	(Budapest),	Irodalomtörténeti Intézet
----------------------------	-------------	---------------------------

A besorolási adatban levő cím lehet egyszerű vagy összetett. Ha a cím egyszerű, ez lesz a rendszó, s ha összetett, akkor a közös cím. Kiegészítő adat vonatkozhat például a fordítás nyelvére vagy a tartalom változására. Például:

Rendszó	egyéb elem	kiegészítő adat
222 új magyar vers	—	—
VITUKI Közlemények	—	—
Biblia.	Ószövetség. Énekek éneke	(magyar)
Kis magyar néprajz	—	(átd.)

A katalógustételnek van egy sajátos, hogy úgy mondjam, csonka alakja, az úgynevezett *utalás*. Csonkának mondtam, mivel csak besorolási adatot tartalmaz, mégpedig mindig kettőt. Az utalás elvezeti az olvasót az egységesítés során mellőzött besorolási adatról az egységesítettre (például Verne Gyuláról Jules Verne-hez). Ebben az esetben az utalást tartalmazó tételt (*egységesítő utalónak* nevezzük. Az utasítást a *lásd* szó adja, egyéb kifejezés a besorolási adatokon kívül nem szerepeltehető. Ha mégis szerepel, akkor ezt az utalót a szabvány *magyarázó-utalónak* nevezi, éppen mivel a *lásd-on* kívül más is szerepel rajta, például a *még* szó vagy az *1919 előtt lásd* stb. Az ilyen utaló azt mondja meg, hogy a besorolási adatnak még milyen változatai léteznek, amelyeknél ugyancsak találhat az olvasó számára érdekes tételt.

A személynév típusú besorolási adatoknál magyarázatos utaló nem készíthető, még akkor sem, ha a személy működése során több nevet használt, vagy nevét különböző alakban használta. E *névváltozatok* közül egyet — a szabványnak megfelelően — ki kell választani, és a többiről erre az egyre kell utalni. Jó példa erre az *álnév*. A szabály itt az, hogy arra az egyetlen változatra kell utalni, amelyiken az író írt (például Tass József lásd Babits Mihály; de: Szabó Sándor lásd Sándor bácsi). Más a helyzet a földrajzi nevekénél. A névváltozatokról itt is egységesítő utalóval utalunk a kiválasztott formára, de a *névváltozásnál* ez az egységesítés már nem engedhető meg. Ha például egy helység az országhatár megváltozása miatt más országhoz került, és ennek következtében neve is megváltozott, akkor csak magyarázatos utalóval kapcsolhatjuk össze a változatokat (például: Eperjes 1920 után lásd Prešov; Prešov 1920 előtt lásd Eperjes). Valószínű, hogy hasonlóképpen kell majd eljárni a testületi név változatai és változásai esetében is. Az egységesített testületi név az eredeti nyelvű, hivatalos alak lesz (ha a szabvány megjelenik), és egységesítő utalót csak az azonos időben használt változatokról lehet írni, míg magyarázatos utalót a különböző időben élő változatokról.

A kétfajta utalót azonban nem mindig könnyű megkülönböztetni egymástól. Az említett eperjesi példánál azt mondtam, hogy a két névről egymásra magyarázatos utalót írhatunk, mivel a *lásd* szón kívül az is szerepel, hogy „1920 előtt”. Ha azonban azt tekintem, hogy 1920 után minden Eperjest Prešovra kell egységesíteni, 1920 előtt pedig minden Prešovot Eperjesre, akkor itt valójában kétirányú egységesítő

utakról van szó. Vegyük másik példának Pozsony esetét. 1919 előtt Pozsonyra egységesítjük, 1919 után Bratislavára. Létezik még egy névváltozata: Pressburg. Mivel Pozsony Ausztriához nem tartozott, Pressburgra sohasem egységesíthetjük, tehát Pressburgról mindig utalnunk kell valamelyik egységesített névre. Nyilvánvaló, hogy ez egységesítő utaló. Ámde az utalóra azt kell írunk, hogy „Pressburg 1919 előtt lásd Pozsony, 1919 után lásd Bratislava”, ez pedig jóval több, mint a pusztán „lásd” szócska, tehát magyarázó utalónak is kell minősítenünk. Hasonló a helyzet, valahányszor több egységesített névvel kell dolgoznunk.

A probléma azonban nem komoly. Nyilvánvalóan abban gyökerezik, hogy az utalót egyszer funkciója, másszor pedig formája szerint határoztuk meg, ahelyett, hogy vagy az egyik, vagy a másik kizárólagos használata mellett döntöttünk volna. Talán szerencsésebb lett volna, ha a szabványban az „egységesítő” helyett „alárendelő” utalóról beszéltek volna, a „magyarázó” helyett pedig „mellérendelőről”. Világos azonban a két utaló közti különbség, ha az eredményt tekintjük: az egységesítő utaló mögött soha sincs karton, a magyarázó után viszont mindig van. Az egész kis elmélkedésnek egy haszna bizonyosan volt: *aki követte, megtanulta, mi az utaló.*

Ezzel a végére is értem azoknak a fogalmaknak, amelyekkel elmondhatjuk, mi lesz a katalógusokkal.

Varga Ildikó

Kérdezz — felelek

Egy megyei könyvtár igazgatója kérdezi a szakalkalmazottak munkaköri pótszabadságáról:

„Intézményünk a közművelődési intézmények dolgozóinak munkabérieről szóló 4/1977. (VII. 27.) KM—MüM számú együttes rendelet 4. számú mellékletének rendelkezése alapján a „B”-kategóriába tartozik. Ismerjük a Művelődésügyi Közlöny 1978. évi 23. számában közzétett, a közművelődési intézmények dolgozóinak munkaköri pótszabadságáról szóló közleményt. Nem vagyunk azonban bizonyosak abban, hogy a közleményben foglaltak alapján a könyvtár szakalkalmazottai közül — a pótszabadság mértékének megállapítása szempontjából — kiket kell tudományos munkakört betöltő dolgozóknak tekinteni. Kiket illet meg tehát naptári évenként 12 és kiket 6 munkanap pótszabadság? Kérem erre vonatkozó szíves válaszukat.”

Válasz:

A közművelődési intézmények dolgozóinak a munkakör alapján járó pótszabadságot 1980. január 1-től kezdve nem a levéllíró által említett közlemény, hanem a Művelődésügyi Közlöny 1980. évi 9. számában közzétett 3/1980. (IV. 4.) KM számú rendelet 3. számú mellékletében foglaltak alapján kell megállapítani. Ennek megfelelően a „B”-kategóriába tartozó megyei könyvtárak tudományos munkakört betöltő szakalkalmazottai, tehát a 3521—3526 kulcsszámú munkakör I. és II. képesítési fokozatába soroltak részére naptári évenként 12, a 3527 kulcsszámú munkakör I. és II. képesítési fokozatába soroltak részére pedig 6 munkanap munkaköri pótszabadság jár. Az említett könyvtárak nem tudományos munkakört betöltő szakalkalmazottai, tehát a 3523—3527 kulcsszámú munkakör III. és IV. képesítési fokozatába soroltak részére 6 munkanap pótszabadság jár. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a 48/1979. (XII. 1.) MT számú rendelet (Mt. V.) 51. §-ának (1) bekezdése értelmében a pótszabadság általában csak egyféle címen jár. Ha a dolgozó egyidejűleg többféle címen jogosult pótszabadságra, őt a kedvezőbb mértékű pótszabadság illeti meg.

Szerkesztői üzenet

Szakmai kiadványok terjesztése iránt érdeklődő több olvasónknak: Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai közvetlenül az intézettől nem szerezhetőek be, mivel a KMK nem foglalkozik kiadványainak terjesztésével. A megrendeléseket a *Népművelési Propaganda Irodához* (Bp. XIII., Kartács u. 24—26., irányítószám: 1139), illetve a *Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó főosztályához* (Bp. XIII., Visegrádi u. 62. Pf. 204. irányítószám: 1391) kell küldeni.